

УДК 1(091): 61

Ф 76

Людмила ФОМЕНКО

ФЕНОМЕН ЛІКАРЯ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

У статті аналізується медична діяльність та філософська творчість видатних лікарів-філософів античності. На прикладі Гіппократа доведено, що методологічною основою висвітлення феномену лікаря у філософії слугує особистісна парадигма. Зроблено висновок, що основою науково-практичної діяльності лікарів-філософів є реалізована потреба філософського погляду на предмет медицини, що виявляє себе через утвердження специфічного способу мислення в медицині.

Ключові слова: лікар-філософ, медична діяльність, антична філософія, “техне”, спосіб мислення, особистісна парадигма.

Постановка проблеми. Вивчаючи історію філософії, не можна не звернути увагу на той факт, що серед видатних і знаних філософів є чимало тих, хто поєднував плідну працю в галузі філософії з практичною медичною діяльністю. Що спонукало лікарів ставати філософами? Це перше питання, яке постає перед дослідником. І друге, але не менш важливе, укорінене в історикофілософському контексті його дослідження, – як заняття медициною впливали на зміст філософської творчості цих мислителів? Чи існує зв'язок, або, можливо, перегук ідей, що формувалися в одній галузі знань, з тими, що виникали в іншій. Пошук відповідей на ці питання актуалізований тими змінами, що відбуваються в методології сучасної науки, медицини зокрема, і посиленням уваги до антропологічного її виміру.

Звернення до античності у цьому разі не є просто даниною далекому минулому. Унікальність та, певною мірою, неперевершеність античної культури у всіх її виявах поставала предметом дослідницьких розвідок неодноразово. І кожне таке звернення

додавало щось нове до вже начебто знаного. І давня мудрість неначе оживала знову і знову, і надихала нас, “технізованих творців” сьогодення, потребою осягнення витоків у їхній невмирущій значимості, в утаємниченій прихованості смислів, розгортання яких надавало животворної сили новим відкриттям, уможливлювало збагнути незбагненне. Як важко, наприклад, збагнути невмирущість “Клятви Гіппократа”, що вже впродовж понад двох тисячоліть постає основою етичної складової медичної діяльності за наявності численних етичних учень, створених на різноманітних світоглядних засадах. Або ж тривале панування Галенового мислення в медицині, що впродовж півтора тисячоліття спрямовувало теоретичну і практичну діяльність європейських лікарів. Гіппократ та Гален – дві найбільш визначні постаті в медицині античності. Кожен з них – унікальна особистість. Належать вони різним епохам у розвитку античної культури. А поєднує їх переконання у тому, що лікар одночасно повинен бути філософом.

Актуальність вивчення “способів буття” філософії в медицині, а медицини у філософії має передовсім практичні витoki. У сучасній медицині усе більшого поширення набуває застосування технічних засобів діагностики та лікування хворих. Використання в медичному процесі комп’ютерної діагностики, наприклад, сприяє виявленню захворювань вже на їх ранніх стадіях. Реальністю сучасної медицини стало дистанційне управління складними операціями із залученням видатних фахівців тієї чи тієї галузі медицини, котрі перебувають на значній відстані від місця проведення операції, керують нею і при необхідності вносять корективи у її плін. Ці та багато інших фактів свідчать про те, що технічні засоби діагностики та лікування стали посередньою ланкою між лікарем та пацієнтом у здійсненні медичної діяльності. І саме цей факт засвідчує певне дистанціювання між суб’єктами медичної діяльності, що почасти стає перепорою для повноцінного осягнення сутності патологічного процесу та для здійснення лікування не *окремої хвороби*, а саме *цього хворого*. Проблема повноцінного спілкування суб’єктів медичного процесу постала як предмет осмислення філософії та методології медицини у просторі вітчизняних досліджень у радянські часи. Обмеженість її з’ясування була пов’язана з пануванням “єдино

правильної методології?”. Зняття цього питання сприяє серйозному осмисленню проблеми в контексті розкриття феномену лікарів у філософії. Тому звернення до витоків медичної діяльності та філософської творчості дає можливість не лише витримати історичний контекст, але й сприяти виявленню специфіки розвитку цієї проблеми в сучасних умовах, пошуку альтернатив процесу технологізації життєвого простору сучасної людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом тема цієї статті належить до числа малодосліджених. Тому опертям нашого дослідження слугували різноманітні джерела, котрі хоч частково виявляли зацікавлення авторів певними аспектами теми. Передовсім допомагало звернення до праць класиків античної філософії та медицини Гіппократа [8], [9], Галена, Платона [14], Аристотеля [2] та ін. Так, праці Гіппократа [див.: 8; 9] та Галена допомагають зрозуміти як рівень досягнень античної медицини в їхньому теоретичному та практичному вияві, так і ступінь їхніх філософських зацікавлень. Філософська творчість Платона та Аристотеля сприяла розумінню характеру впливу теоретичних і практичних здобутків Гіппократа на античну філософію загалом та актуалізацію осмислення медичних питань у їхніх працях зокрема. Дослідницькі розвідки істориків медицини – Г. Глязера [7], Л. Меньє, С.А. Верхатського, П.Ю. Заблудовського, Б.Д. Петрова, в яких окреслені специфічні риси медичної діяльності Гіппократа та Галена, сприяли вияву сучасних підходів до розуміння способів мислення цих античних лікарів-філософів. Заглибленню у проблематику феномену лікаря в античній філософії сприяло також осмислення специфіки античної філософії, представленої у працях сучасних дослідників П. Адо [1], О. Лосева [13], М. Бахтіна [5], В. Віндельбанда, М. Мамардашвілі, В. Асмуса [3], А. Богомолва [4], Ф. Кессиді, А. Чанишева [16] та ін. Але жоден із цих авторів не залучає в коло своїх досліджень питання взаємозв'язку античної філософії та медицини, а також не виявляє спеціального інтересу до характеру діяльності лікарів-філософів.

Стосовно останніх публікацій, що найближче торкаються досліджуваної нами теми, то треба назвати працю С.Я. Чікіна “Врачи-философы” (М., 1990) [17]. Зміст цього дослідження свідчить, що автор поставив завдання окреслити діяльність лікарів-

філософів різних історичних епох, показуючи передовсім вплив філософії на їхній світогляд. Це стосується характеристики діяльності й античних лікарів-філософів. Поза увагою автора залишається важливий блок питань, пов'язаних із впливом медичних ідей та досліджень на філософську творчість самих лікарів-філософів та філософію свого часу взагалі.

Найбільш вагомим опертям нашого дослідження стала праця німецького автора В. Йегера “Пайдейя. Воспитание античного грека (епоха воспитательных систем)” (М., 1997) [12], в якій автор характеризує діяльність лікарів та філософів у межах створених греками систем суспільного виховання під назвою Пайдейя. При цьому В. Йегер виділяє спільні риси цієї діяльності та специфічні сфери впливу на виховання людини. Сферою впливу медицини є тіло, а філософії – душа. Їхньою спільною метою є формування навичок такого способу життя грека, який сприяв би здоров'ю тіла та душі. Осмислення феномену лікаря у філософії не є предметом дослідження В. Йегера.

Метою цієї статті є спроба осмислити феномен лікаря в античній філософії з погляду вияву методологічного значення особистісної складової у медичній діяльності та у філософській творчості. Коло *завдань* обмежене обсягом статті та окреслене прагненням хоча б частково дати відповідь на питання про специфіку взаємодії медичної та філософської складової у творчій діяльності видатних філософів-медиків античності, зокрема Гіппократа. З огляду на це об'єктом дослідження є методологічні основи взаємодії філософії та медицини, предметом – осмислення феномену лікаря в античній філософії.

Шанобливе ставлення давніх греків до лікарів зумовлене декількома факторами. По-перше, предметним самовизначенням медицини як незалежної науки та її місцем у системі грецької культури. По-друге, усвідомленням грецькою культурою важливості розвитку не тільки духовних здатностей людини, але й тілесних. По-третє, високою моральністю, освіченістю та професійною самовідданістю самих лікарів. І цей особистісний вимір буття медицини в античному суспільстві яскраво відображав суть того світогляду, що складався в процесі становлення античної культури та набув своєї визначеності в класичний період. В. Йегер основні риси цього світогляду характеризує так: “Три тілесні чесноти –

здоров'я, силу і красу – Платон співвідносить з чеснотами душі – хоробрістю, благочестям, помірністю і справедливістю. Всі вони рівною мірою визначають симетрію всесвіту. Дієта у тому сенсі, як її розуміли грецькі лікарі та гімнасти, була чимось одухотвореним. Вона вимагала від людини строгого дотримання здорової гармонії всіх внутрішніх сил. Якщо гармонія є суттю здоров'я і всякої фізичної досконалості, то поняття “здорового” поширюється і стає всеохопним, застосовуваним до світу в цілому, до всього живого. Бо в будь-якій сфері здоров'я, рівність і гармонія породжує добро і справедливість, тоді як люба плеолексія (перевага однієї якоїсь риси) руйнує гармонію і породжує хворобу. Грецька медицина була водночас коренем і плодом цього світогляду. Незважаючи на індивідуальні риси, притаманні грекам різних племен та й окремим людям, цей близький до медицини світогляд був притаманний усім. Медицина посіла таке важливе місце у грецькій культурі тому, що, базуючись на безпосередньому досвіді у вивченні людини, вона найближче підійшла до відкриття нездоланного прагнення грецької культури до гармонії. У високому сенсі слова можна сказати, що грецький ідеал освіти був також ідеалом здоров'я” [12, 47].

Але шлях формування такого ідеалу здоров'я був тривалим і непростим. Міркування про стан і характер первісної медицини не вирізняються значним розмаїттям. Вивчення джерел давньогрецької медицини, а також праць відомих істориків медицини, переконують у тому, що “в медичному мисленні первісної людини поєднуються містика, віра в духів і розумні дії” [7, 12]. Через обставину, що центральною постаттю первісної медицини був лікар-жрець, С. Цвейг намагається показати, що “від початку часів... явище хвороби було пов'язане з релігійним почуттям”... Роздуми про методи боротьби за здоров'я приводять мислителя до думки, що це була не боротьба з хворобою, а боротьба за бога. І тому “усяка медицина на землі починається як теологія, як магія, культ, ритуал, як душевна напруга людини проти посланого Богом випробовування. Тілесному випробовуванню протиставляється не технічний, а релігійний акт” [15, 18 – 19]. Питання про походження знань про бога автор не ставить, але переконливо стверджує, що “лікарська наука у своїх витках невідривна від науки про бога, медицина і

богослов'я складають спочатку одне тіло й одну душу” [15, 19]. Так підкреслюється переважно духовний характер ставлення до хвороби з боку хворого та з боку лікаря-жерця, а також характер стосунків між суб'єктами медичного процесу, опосередкованою ланкою яких постає бог.

Накопичення скепсису стосовно язичницьких вірувань в античному суспільстві, з одного боку, породжувало критику політеїзму, з іншого – зміцнювало основи філософських знань, розвиток яких сприяв зростанню культури мислення греків, предметному оформленню окремих наук, зокрема виникненню наукової медицини.

Першим серед видатних лікарів античності та фундатором наукової медицини історики медицини вважають *Гіппократа*, який жив між 459 і 377 рр. до н.е. і походив з уславленої в давній Греції Коської школи. Народився і зростав у медичній сім'ї. Батько його Геракліт був лікар, походив із стародавнього роду асклепіадів, мати – акушерка Фенарета. Спочатку Гіппократ був лікарем і жерцем. У ті далекі часи це було закономірним явищем. *Але Гіппократ був першим, хто розділив ці два види діяльності*. І це стало не лише важливим кроком на шляху формування предметного поля медичної діяльності, але й необхідною умовою подальшого піднесення лікаря-філософа.

Гіппократ закликав ретельно відстежувати надбання первісної медицини, зберігати накопичені з давніх часів скарби медичного досвіду, не нехувати усім тим, що є гарантом надійності та безсумнівності, бо медицина з давнини, має все – вихідну точку і подальші шляхи, потрібно тільки користуватися ними і продовжувати дослідження. “Але хто нехтує всім тим, що виправдало себе з давнини і хоче вести дослідження тільки іншим способом, – вважав Гіппократ, – той хибить сам і обманює інших” [7, 12].

В. Йегер робить припущення про значний вплив більш високої іонійської цивілізації і науки на медицину. “Лікарі існували завжди і всюди, але свідомий підхід греків до лікарського мистецтва виник тільки під впливом іонійської натурфілософії”. Порівнюючи розвинуту ще в III тис. до н.е. єгипетську медицину, яка попри свої емпіричні досягнення не стала наукою, з грецькою, дослідник підкреслює, що саме грецькі

лікарі “пройшовши школу своїх філософських попередників, які встановили загальні закони природи, виявилися спроможними створити теоретичну систему, здатну стати основою подальших наукових досліджень” [12, 15].

У Гіппократа чітко виражений зв’язок медичних уявлень із загальними знаннями про природу. Спостерігається і наявність спільних понять як у медицині, так і в натурфілософії. Але важко сказати, в якій із цих сфер знань вони були визначені, а якою запозичені. Єдино достовірною є думка про те, що не тільки натурфілософія, а в подальшому і класична філософія античності суттєво впливала на медицину, але й медицина мала на філософію зворотний вплив, “філософи починають включати медичні і особливі фізіологічні відкриття у свої загальні теорії” [12, 17].

Гіппократ стверджував, що найважливішим антропологічним здобутком первісної медицини було уявлення про складові людської істоти – тіло і душу, про їхню відмінність та взаємодію в умовах як нормального, так і патологічного їхнього функціонування.

Саме ці свідчення та факти віддзеркалюють закономірність кроку Гіппократа від лікаря-жерця до лікаря-філософа. Займаючись активною пошуковою і лікувальною медичною діяльністю, Гіппократ міг би частково задовольнитися власними знахідками у вивченні анатомії та фізіології людського тіла. Але чи могли б задовольнити творчі запити генія медицини пропозиції поширених тоді язичницьких вірувань та магічного культу стосовно людської душі та її впливу на тіло? Чи привели б вони його до розуміння хвороби як порушення гармонії природно заданої цілісності людського тіла? Звісно, що ні. Задовольнити їх могли вже розвинені на той час філософські вчення його сучасників. І саме на час життя Гіппократа припадає період не лише “плідного зближення двох різних систем пізнання природи”, але й “глибокого їх взаємопроникнення, що виникла загроза втрати чітких меж кожної науки” [12, 17]. Тому Гіппократові та його послідовникам у процесі формування медицини як самостійної галузі знань доводилося не лише вибірково орієнтуватися на умоглядні теорії та пропозиції натурфілософів, але й остаточно відокремити її від чистої натурфілософії, очищаючи в такий спосіб шлях до емпірики. “З цим повторним зверненням до емпірики, до спостереження за кожним окремим випадком

медицина перетворилася на самостійне мистецтво і вперше стала сама собою, остаточно відділивши себе від чистої натурфілософії, з допомогою якої вона колись перетворилася в науку” [12, 25]. Дослідники з подивом звертають увагу на швидкість і впевненість, з якою лікарське мистецтво, що прагнуло передовсім до зцілення хворого, звільнялося від “безплідних розумових спекуляцій” і відкривало шлях істинному прогресу в науці [12, 25].

У контексті спроб осягнення цих взаємодій, взаємовпливів та предметних самовизначень і можна підійти до розуміння способу мислення, а звідси й спосіб пізнання Гіппократом такого складного і неосяжного предмету – людина, що виявляє свою природу, сутність через функціонуючу цілісність тіла і душі, які при найближчому спостереженні можуть бути зафіксовані у стані хвороби чи здоров’я. У конкретних результатах його теоретичної та практичної діяльності, у філософських та медичних трактатах його характер виявляється як мислення лікаря-філософа. А це означає, що в античній культурі наявна точка перетину предметних зацікавлень філософії і медицини, котра вимагає специфічного підходу до розв’язання проблем, що концентруються в ній.

Біографи схильні радше актуалізувати вплив на Гіппократа атомістичної теорії Демокріта, зіставляючи її з акцентами у лікарській діяльності на вивченні анатомічної будови людського тіла та пошуками засобів лікування у зовнішній природі. Але спроба поглянути на медичне вчення Гіппократа як цілісність виявляє однокісність такого підходу і висвітлює й інші впливи. Новий статус, якого набуває медицина завдяки творчій діяльності Гіппократа, пов’язаний не стільки з пошуком і застосуванням нових засобів дії на хворого (хоч і це важливо), скільки з її вираженою *антропологізацією*. Звичайне зіставлення хронології дає змогу виявити, що започаткований софістами інтерес до проблеми людини в античній філософії набув свого кульмінаційного моменту в філософії Сократа (469 – 399 рр. до н.е.). Тому можна ствердити, що ***центрування предметних зацікавлень медицини і філософії навколо антропологічної проблематики хронологічно збігаються з періодом життя та активної теоретичної і практичної діяльності Гіппократа і Сократа***. Цей інтерес, окрім необхідності пізнання тіла та душі людини у їхньому взаємозв’язку, виражався у діалогічному характері філософії Сократа та важливості діалогу

лікаря і пацієнта, з погляду Гіппократа, для досягнення успішного результату лікування хворого. Через діалог виявляється та стимулюється народження власної (індивідуальної) думки у процесі навчання та виховання філософа, а також народжується практика індивідуального підходу до лікування хворого, цінності якого неодноразово наголошував у своїх працях Гіппократ. Актуалізація антропологічної проблематики поширюється на морально-етичну проблематику. Цей зв'язок простежується як у Сократа, так і у Гіппократа.

Відомо, що глибоке переконання Сократа в існуванні об'єктивної істини означало, що є "об'єктивні моральні норми, що відмінність між добром і злом не відносна, а абсолютна". Він ототожнював щастя з добродійністю. "Але робити добро треба лише знаючи, в чому воно... І взагалі знання того, що таке добро і що таке зло, робить людей добродійними" [16, 228]. Моральність, за Сократом, це наслідок знання. Моральна теорія Сократа суцільно раціоналістична. Звернення до цих хрестоматійних істин дає змогу глибше осягнути вплив ідей Сократа на утвердження етико-моральної проблематики у сфері медичної діяльності та її теоретичної презентації у вигляді "Клятви Гіппократа". Її зміст просякнутий глибоким розумінням і утвердженням *істини людського життя*, його *самоцінності*. Основні імперативні вимоги "Клятви" – "Не нашкодь!" та "Допомагай хворій людині будь-яким способом" – просякнуті знанням про абсолютну відмінність добра і зла. Гіппократ зводив смисл освяченої добром медичної діяльності до боротьби зі стражданням, болем, хворобою. Альтернатива, що з медико-етичного погляду є злом, якого категорично не можна припустити, це – не надати допомогу, не боротися з хворобою, нашкодити хворому, додавши тим самим йому ще більшого болю, більших страждань. Отже, недостатність професійних знань у лікаря, якщо і може певною мірою виправдати його з юридичного погляду, але аж ніяк не може слугувати моральним виправданням перед хворим і самим собою, коли він не зміг надати належну допомогу.

Звісно, що цим не вичерпується уся глибинна суть функціонування моральноетичної складової в давньогрецькій медицині, але він допомагає з'ясуванню як специфіки Гіппократового способу мислення, так і впливу цих перших медико-етичних

знань на формування предмету етики та утвердження її як самостійної науки. Бо медична практика цього часу спиралася на конкретне знання про те, що є добром у медичній діяльності, а що є злом, і обрала своїм орієнтиром добро. В умовах свого предметного *невиокремлення*, етика, функціонуючи в межах філософії, сприяла забезпеченню філософськи цілісного погляду на світ та людину. Як показує логіка розвитку власне філософських зацікавлень та ідей класиків античної філософії Платона та Аристотеля, саме *антропологічні* проблеми стимулювали осмислення *етичних*. Враховуючи, що фундатором науки етики був Аристотель, варто пригадати й те, що він, як і його вчитель Платон, були молодшими сучасниками і послідовниками Гіппократа, виявивши своє зацікавлення медициною через філософську творчість та спираючись у своїх медичних розвідках на Гіппократа.

Віддаючи належне етичній складовій у медичної діяльності та науковій творчості Гіппократа, ми віднаходимо зв'язок ще з однією суто професійною проблемою, яка у ланцюжку цих осмислень є завершальною і визначає особистісний характер медичної діяльності, яка почасти визначається як мистецтво. Проблема стосується способу здобуття медичних знань та передачі їх від учителя до учня. В. Йєгер звертає увагу на те, що “Клятва Гіппократа”, яку повинен виголошувати кожен, хто приймається в цех медиків, містить обіцянку зберігати вчення в таємниці. Утаємничені моменти лікарського мистецтва та медичних знань переходили від батька до сина в процесі навчання та набуття учнем професійних навичок, який продовжував діяльність вчителя. “Стороння людина, ставши учнем, прирівнюється до сина, за це він давав обіцянку безкоштовно навчати лікарського мистецтва дітей майстра, у разі, якщо вони стануть сиротами” [12, 18]. Це свідчить про те, що стосунки між майстром та учнем мали особистісний характер. І поява на теренах античної культури постаті Гіппократа сприяла зростанню інтересу до особистості лікаря. Дослідники свідчать, що саме “у часи Гіппократа медицина вперше стала надавати великого значення особистості майстра як такого; в поезії та в мистецтві це відбувалося раніше, а філософії було властиво завжди” [12, 19]. І цьому сприяло саме поєднання в одній особі Гіппократа лікаря і філософа.

Ще один штрих. Не зважаючи на побутування різномаїтих тлумачень відомого висловлювання Гіппократа стосовно бого-подібності лікаря-філософа, воно виявляє передовсім його позицію вищого професіоналізму в медицині. Зокрема, засвідчує усвідомлення потреби лікаря в освоєнні певного кола філософських знань і сприяння результатів медичної діяльності подальшому проникненню в глибини філософського сутнісного осягнення буття людини та світу, в якому вона живе. Для лікаря, як і для філософа, які у вихідному і завершальному пункті своїх дослідницьких прагнень хочуть бачити *цілісну людину*, закономірним є розуміння методологічної доцільності введення свого предмету як у площину “людина – світ”, так і у площину “хвороба – здоров’я”. У явному чи неявному вигляді необхідність врахування перетину цих площин у медичній діяльності та філософській творчості історично виявлялася у процесах *філософізації медицини* та *медикалізації філософії*.

Однак, некоректно говорити про усвідомлення методологічної доцільності єдності медицини і філософії Гіппократом. Бо задана античним світобаченням цілісність світу і людини не сприяла остаточному розмежуванню пізнавальних сфер, вони були на початковій стадії предметного самоусвідомлення. Відповідно ця єдність могла бути репрезентована саме *особою лікаря-філософа*.

Лікар у своїй діяльності, стверджував Гіппократ, повинен виходити з розуміння природи як цілого, макрокосмосу, себто неба і зірок, а також мікркосмосу, людини, якщо він хоче зрозуміти природу людини, її тіло і душу. На противагу деяким лікарям і філософам, які вважали, що перш ніж вивчати медицину, треба встановити, що являє собою природа людини взагалі, твердив, що “ясне пізнання природи запозичується не звідкись, а лише з медичного мистецтва”. У Гіппократа “медицина є мистецтво йти за цілющою дією природи... У будові людського тіла усяке порушення порядку веде до порушення рівноваги, що руйнує незримую гармонію” [8, 162].

Ці та інші міркування Гіппократа сприяють утвердженню думки, що формування предмету медицини пов’язане з ідеєю тіла. Так, у книзі про природу людини він визначає, що людське тіло містить у собі чотири основні соки – кров, слиз, чорну і жовту жовч. Ці соки визначають природу, конституцію тіла; від них залежить

стан здоров'я чи хвороби. М. Бахтін вбачав у вченні про вказані чотири елементи відображення загальнокультурної космологічної орієнтації Античності, відповідно до якої ніби стираються межі між тілом і світом. “Космічне життя і життя людського тіла тут надзвичайно наближені та дані у своїй наглядно-образній єдності – від руху сонця і зірок до людської відрижки; і сонячний шлях, і відрижки породжуються одним і тим же відчутним повітрям” [5, 392]. Гіппократ вважав, що єднальним початком космосу та людського тіла є духи. Ті духи, які перебувають у тілах, називає вітрами, а ті, які поза тілом, – повітрям. Повітря наділяється великою силою, “для смертних воно є причиною життя, а для хворих – хвороб. І для всіх тіл дуже велика необхідність духа в тілі” [8, 265]. М. Бахтін підкреслює, що Гіппократ, визнаючи повітря основною стихією тіла, мислив її “не у безликій фізико-хімічній формі, а в її конкретних наочно-образних виявах: вона показана як вітер, що штурляє навантажені кораблі, як повітря, що спрямовує рух сонця і зірок, як основний життєвий елемент людського тіла” [5, 394].

Таке розуміння рушійної життєвої сили, сконцентрованої у духах, не суперечить античному світосприйманню, для якого є характерним погляд на космос як на художній витвір та наявність міфологем. Але враховуючи його особливе пошанування філософії у контексті медичної діяльності, припускаємо, що Гіппократові духи є протофеноменом, якому свого часу належало стати виразником духовної сутності людини та світу. Ці міркування небезпідставні, бо Гіппократу належить теза, що “варто перенести мудрість (філософію) у медицину, а медицину – у мудрість (філософію)”. Зазвичай це висловлювання тлумачиться як заклик Гіппократа до поєднання теорії і практики. Але таке поєднання на рівні знань та діянь вимагає формування специфічного способу мислення. І цей момент також виявляється цікавим, бо саме спосіб медичного та філософського мислення є особливою темою у відповідних галузях знань, а для його носіїв є ознакою професіоналізму в медицині та філософії.

Стосовно способів наукового мислення загалом, то галузеві відтінки існують лише у сферах природничо-наукового, технічного та гуманітарного знання. Звичайно ж, у сучасному розумінні їх відмінностей. У найзагальнішому сенсі *медичне* мислення та

мислення *філософське* відрізняються від суто наукового. Філософське мислення має здатність охопити предмет у цілісній системі відношень “людина – світ”. Медичному мисленню притаманна здатність ввести свій предмет – індивідуальне буття людини – у площину “здоров’я – хвороба” (тобто бути спроможним визначити якісний стан тіла та душі людини у вимірі нормального чи патологічного).

Мовний простір античності сприяв виникненню різних поглядів на феномен способу мислення в медицині Гіппократа та втіленої у ньому єдності філософії і медицини. У цьому контексті виникали дискусії стосовно науковості чи ненауковості його медичного вчення. Почасти цьому сприяло різне тлумачення широко вживаного того часу терміну “техне”. Збереженню логіки наших міркувань може сприяти пояснення античного розуміння терміну “техне”, що залишив у своїй творчій спадщині О.Ф. Лосєв. “Техне” – це, по-перше, ремесло, по-друге, мистецтво, і по-третє, наука. Виходить, грек не відрізняє ремесла і мистецтва від науки? Так, тому що науку він розуміє практично. Звичайно, чисте умоспоглядання (рос. – умозрение) можливе, але це – абстракція. Реальна наука не є чисте умоспоглядання, тому наукова “техне” недалеко відійшла від ремісничої або від художньої “техне” [13, 167].

Вводячи це розуміння у контекст античної медицини погоджуємося з думкою, що “техне” – це знання природи предмету, призначене допомогти людині. Досконалої форми воно набуває лише у практичному застосуванні. Визначивши ознаки здорового стану організму, лікар повинен розпізнати і його протилежність – хворобу, тому він здатний знайти шлях до повернення здоров’я”, а філософ повинен діяти так, здійснюючи “терапію душі”, бо його завдання – повернення здоров’я душі [12, 29].

Тому, “техне” для Гіппократа стало окресленням поля медичної діяльності в її науково-практичному виразі. Якщо тіло входить у поле предметних зацікавлень медицини, а душа – філософії, то вони повинні об’єднати свої пізнавальні інтереси навколо цілісної людини. Як справедливо відзначав Платон, не можна зрозуміти природу тіла чи природу душі, “не осягнувши природу цілого”. При цьому Платон посилається на Гіппократа, який застосовував цей принцип до пізнання людського тіла. А

цілісність людини – це функціонуюча єдність тіла і душі. Осягнувши характер впливів душі на тіло, а тіла на душу, можна розраховувати на повноту введення людини у площину “здоров’я – хвороба”, визначивши тим самим антропологічну орієнтацію медичної теорії та практики. Цьому процесу і сприяла діяльність лікаря-філософа Гіппократа. Це визначало характер його способу мислення.

Висновки. Ми можемо навести ще чимало прикладів, аргументів, що засвідчують місце Гіппократа в античній медицині та філософії, значимість його творчої діяльності як лікаря-філософа у поступі медичного та філософського знання, і все ж залишається відчуття неповноти осягнення *особистості* генія. Відчуття втаємничення саме в цій особистості чогось найбільш важливого, що й могло б у всій повноті розгорнути та пояснити феномен лікаря-філософа, яким він засвідчив своє явлення в далекій античності. І справа не тільки у тому, що Гіппократ жив, коли “людина молилася на зорі, підносила себе до зірок, і не відчувала своєї власної особистості” [9, 170]. Незавершеність як ознака особистості дотепер припускає незавершеність Гіппократа як в особистісному, так і у творчому плані. Ми можемо (точніше, вимушені) вводити цю особистість у конкретно-історичний контекст її буття, діяльності та здійснення, але при цьому вона завжди залишається невичерпною, невловимо відтворюючи себе дотепер. І це свідчить про присутність Гіппократа в історичному поступі як медицини, так і філософії, що може бути вагомою підставою для утвердження думки про духовну сутність особистості. Відповідно напрошується висновок, що феномен лікаря-філософа Гіппократа в своїй повноті осягнення постане через дослідження феномену лікаря в процесі подальшого розвитку філософської думки. Тепер же, підсумовуючи викладене в цій статті, можемо констатувати, що Гіппократ своєю творчою і практичною діяльністю, своїм буттям лікаря-філософа сприяв становленню особистісної парадигми в медицині. І в такий спосіб сприяв усвідомленню потреби введення особистісної парадигми як методологічної основи дослідження феномену лікарів у філософії.

Література

1. Адо П. Что такое античная философия? [Пер. с франц. В.П. Гайдамака] / П. Адо. – М. : Изд-во гуманитарной литературы, 1999. – 320 с.
2. Аристотель. Метафизика // Аристотель. Сочинения в четырех томах. – Т.1 / ред. В.Ф. Асмус. – М. : Мысль, 1976. – С. 63 – 367.
3. Асмус В.Ф. Античная философия. [3-е изд.] / В.Ф. Асмус. – М. : Высш. шк., 1999. – 400 с.
4. Богомолов А.С. Античная философия / А.С. Богомолов. – М. : Изд-во МГУ, 1985. – 368 с.
5. Бахтин М.И. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса [2-е изд.] / М.И. Бахтин – М. : Художественная литература, 1990. – 548 с.
6. Бердяев Н. Смысл истории / Н.А. Бердяев. – М. : Мысль, 1990. – 176 с.
7. Глязер Г. О мышлении в медицине [сокр. пер. с нем. В.О. Горенштейна] / под общей ред. канд. мед. наук Ю.А. Шилиниса / Гуго Глязер. – М. : Медицина, 1969. – 268 с.
8. Гиппократ. Избранные книги / Гиппократ. – М.-Л. : Биомедгиз, 1936. – 634 с.
9. Гиппократ. Этика и общая медицина [пер. с древнегреч. В.И. Руднева] / под ред. С.Ю. Трухачева / Гиппократ. – СПб. : Азбука, 2001. – 352 с.
10. Жирнов В.Д. Проблема предмета медицины (Методологический анализ) / В.Д. Жирнов. – М. : Медицина, 1978. – 240 с.
11. Жирнов В.Д. Проблема предмета медицины в истории медицины // Вестник Академии медицинских наук СССР. – 1973. – № 10. – С. 59 – 64.
12. Йегер В. Пайдейя. Воспитание античного грека: Эпоха великих воспитателей и воспитательных систем : пер. с нем. / Вернер Йегер. – М. : “Греко-латинский кабинет” Ю.А. Шичалина, 1997. – 335 с.
13. Лосев А.Ф. Дерзание духа / А.Ф. Лосев. – М. : Политиздат, 1988. – 366 с. (Личность, Мораль, Воспитание).
14. Платон. Сочинения в трех томах – Т.3. – Ч.1 / Платон – М. : Мысль, 1971. – 686 с.
15. Цвейг С. Врачевание и психика. Месмер. Бекер-Эдди. Фрейд [пер. с нем.] / С. Цвейг. – М. : Политиздат, 1992. – 334 с.
16. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии : [учеб. пособие для филос. фак. и отделений ун-тов] / А.Н. Чанышев. – М. : Высш. школа, 1981. – 374 с.
17. Чикин С.Я. Врачи-философы / С.Я. Чикин. – М. : Медицина, 1990. – 384 с.

18. Щепин О.П., Царегородцев Г.И., Ерохин В.Г. Медицина и общество / О.П. Щепин, Г.И. Царегородцев, В.Г. Ерохин. – М. : Медицина, 1983. – 392 с.

Людмила Фоменко. Феномен врача в античной философии. В статье анализируется медицинская деятельность и философское творчество выдающихся врачей-философов античности. На примере Гиппократов доказано, что методологической основой феномена врачей в философии служит личностная парадигма. Сделан вывод, что основой научно-практической деятельности врачей-философов является осуществленная потребность философского взгляда на предмет медицины, которая проявляется через утверждение специфического способа мышления в медицине.

Ключевые слова: врач-философ, медицинская деятельность, античная философия, “техне”, способ мышления, личностная парадигма.

Fomenko Lyudmyla. The phenomenon of the physician in the antique philosophy. The article analyses medical and philosophic activity of the outstanding physicians-philosophers of the antiquity. The example of Hippocrates proves that the methodological basis for elucidating physicians in the philosophy phenomenon serves their personality paradigm. The articles concludes that the ground for physicians-philosophers' scientific and practical activity was their implemented need for a philosophical view on the subject of medicine which revealed itself through assertion of the specific way of thinking in medicine.

Keywords: physicians-philosophers, medical activity, antique philosophy, “techne”, way of thinking, personality paradigm.